

MUHAMMED

Abdülğanî Hasan, "el-Hicre", *er-Risâle*, XII (1944), s. 78; a.mf., "İle't-Ṭâ'if", a.e., XVIII (1950), s. 9 vd.; C. Selestî, "Necve'r-Resûli'l-A'zam", a.e., XIX (1951), s. 18; M. A. Muid Han, "Life of the Prophet at Macca as Reflected in Contemporary Poetry", *IC*, XLIII (1968), s. 75-91; Ahmed Kûtî, "Merâşî'ş-şu'arâ' li-Resûlillâh", *MMLADm.*, LXIII/2 (1988), s. 215-236.

İSMAİL DURMUŞ

C) Fars Edebiyatı. İslâm sonrası Derî Farsçası'nın ortaya çıkması ve olgunlaşması İran halkının İslâm'a girmesiyle paralellik arzeder. İranlılar, baştan itibaren dinî düşüncelerini Arapça'nın yanında millî dilleri olan Farsça ile ifade etmeye çalışmışlar, bu alanda kaleme aldıkları hemen her eserde Hz. Muhammed'in hayatına atıfta bulunmuşlardır. Böylece onun hayat hikâyesi, yaşadığı olaylar birçok telmih ve mazmunun kaynağını oluşturmuştur. Farsça yazan müellif ve şairler, Arapça siyer ve tarih kitaplarını Farsça'ya tercüme etmenin yanında Resûl-i Ekrem'in hayatını müstakil olarak veya halife ve imamların hayat hikâyeleriyle birlikte kaleme almışlardır. Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*'ü, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'i gibi genel tarih kitaplarından başka İbn Hişâm'ın *es-Siretü'n-nebeviyye*'si, Vâkıdî'nin *el-Meğâzî*'si, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sı, Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî*'si, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'ı, Taberî'nin *Mekârimü'l-aḥlâk*'ı, İbn Seyyidünnâs'ın *'Uyûnü'l-eşer*'i tamamen veya kısmen Farsça'ya çevrilmiştir. Hatta aslı Sanskritçe olan *Kelile ve Dimne* ile Pehlevîce olan *Vis ü Râmîn* gibi eserler Farsça'ya aktarıldığında hamdeleden sonra Hz. Peygamber'i öven cümleler ilâve edilmiştir. Doğrudan Resûl-i Ekrem'den söz eden veya geniş ölçüde onu anlatan mensur ve manzum birçok eser kaleme alınmıştır (aş. bk. [Fars Edebiyatı bölümü]).

Farsça şiirlerde Hz. Muhammed'in övgüyle anılması bir gelenektir. Ancak ilk dönem şairlerinin eserlerinde na't pek görülmez. Bu husus, şairlerin hediye beklentisiyle daha çok zamanın hükümdarlarını ve idarecilerini methetmelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Evhadüddîn-i Enverî, Ferruhî-i Sîstânî, Unsûrî, Menûçihri ve Ascedî gibi şairlerin divanlarında na't vb. şiirler yer almazken Senâî, Ferîdüddin Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa'dî-i Şîrâzî, Molla Câmî gibi mutasavvîf şairlerle Moğollar döneminde ve sonraki asırlarda yaşayan şairler Resûl-i Ekrem'in vasıflarını ve mucizelerini anlatan şiirler

yazmışlardır. Şairler Kur'an'a, siyer ve tarih kitaplarına dayanarak Hz. Peygamber'in güzel ahlâkını anlatmışlar, ona karşı olan sevgilerini coşkulu kasidelerle ifade etmişlerdir. Ayrıca Farsça manzum eserlerin çoğunda Resûlullah'ın na'tları yer alır. Na'tlarda çok defa "der na't-ı Peygamber", "der na't-ı seyyidü'l-mürselîn", "der na't-ı Hazret-i Seyyid-i kâinât", "der na't-ı Hazret-i Peygamber-i ekrem", "ender na't-ı Peygamber-i mâ Muhammed-i Mustafâ", "Der sıfât-ı mi'râceş", "Der na't-ı Resûl-i Ekrem", "Der menkıbet-i Hazret-i Risâletpenâh", "Ender sıfât-ı Peygamber", "Sıfât-ı ba's ve ırsâl-i vey", "Fî fazîletihî alâ Cebrâil ve sāiri'l-enbiyâ", "Der medh-i Hazret-i Resûl-i Ekrem", "Fî na't-ı Resûlillâh" gibi başlıklar bulunur.

Destan edebiyatının en önemli şairlerinden Firdevsî, *Şâhnâme*'sine tevhidle başladıktan sonra iki cihanda kötülükten arınıp Allah katında iyi bir adla anılmanın Peygamber'in sözlerine giden yolu bulmakla mümkün olabileceğini dile getiren na'tını yazar. Esedî-i Tûsî, *Gerşâsbnâme* adlı eserinin başında dünyanın Hz. Muhammed'in yüzüsuğu hürmetine yaratıldığını, isminin Allah'ın ismiyle beraber anıldığını belirtir ve onun bazı mucizelerini aktarır. Nâsır-ı Hüsrev'in divanında da Resûlullah'ı öven şiirleri yer alır.

Tasavvuf şiirinin önemli temsilcilerinden Senâî'nin divanında, *Hadîkatü'l-ḥaḳîka*'sında ve diğer mesnevilerinde Resûl-i Ekrem çeşitli vasıflarıyla övülür. Cemâleddîn-i İsfahânî'nin Hz. Peygamber'i methettiği terkibibendi Fars edebiyatının şaheserlerdendir. En önemli kaside şairlerinden sayılan Hâkânî-i Şîrvânî de gerek divanında gerekse hac dönüşü mesnevi tarzında kaleme aldığı *Tuḥfetü'l-'İrâḳeyn* adlı eserinde Resûl-i Ekrem'i methetmiştir. Divanının başında dünyadan şikâyet edip Resûlullah'ı övdüğü na'tta onun övgüsünden bahsetmeyen hikâyenin hikâye değil kâhinlerin efsaneleri olabileceğini belirtir. Ferîdüddin Attâr'ın divanında, *İlâhînâme*'sinde, *Manṭıku't-ṭayr*'ında ve *Muşibetnâme*'sinde Hz. Muhammed'i öven şiirler yer alır. Nizâmî-i Gencevî'nin *Ḥamse*'sini oluşturan mesnevilerin her birinde en az bir na't bulunur. Cemâleddîn-i İsfahânî de babası Cemâleddîn-i İsfahânî gibi önde gelen kaside şairlerinden olup Resûlullah'ı övdüğü terkibibendi Fars edebiyatındaki en güzel na'tlara örnek olarak gösterilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinin birçok yerinde Peygamber sevgisinden söz edilir. Daha çok Gü-

listân ve *Bostân* gibi eserleriyle tanınan Sa'dî-i Şîrâzî'nin aşıkane gazellerinde, hikmetli kasidelerinde ve *Bostân*'ında Resûl-i Ekrem'i öven manzumeleri vardır. Abdurrahman-ı Câmî'nin gerek divanında gerekse *Heft Evreng* mesnevisinde na'tlar, ayrıca mucizelerini ve peygamberlik alâmetlerini anlatan birçok şiiri yer alır. Bunlardan başka Hz. Muhammed'i metheden şairler arasında Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Şeyh Fahreddîn-i İrâkî, Evhadüddîn-i Merâgî, Hâcû-yi Kirmânî, İbn Yemîn-i Tuğrâî, Selmân-ı Sâvecî, İbn Hüsâm, Hilâlî-i Çağatâyî, Ehlî-i Şîrâzî, Vahşî-i Bâfkî, Sâib-i Tebrizî, Aşık-ı İsfahânî, Visâl-i Şîrâzî, Dâverî-i Şîrâzî, Sürûş-ı İsfahânî, Yağmâ-i Cendeki, Meliküşşuarâ Sabûrî, son dönem şairlerinden Edibü'l-Memâlik Ferâhânî, Muhammed İkbâl, Meliküşşuarâ Bahâr, Emîr Firûzkûhî, Kâsım-ı Resâ, Abbâs-ı Şehrî, Muhammed Rızâ Hazâilî, Abdülhüseyn-i Ferzîn, Bânû Nûrî Gîlânî sayılabilir.

Fars edebiyatında Hz. Peygamber'in mucizeleri ve başından geçen olaylar birçok telmih ve mazmunun kaynağını oluşturmuştur. Hadislerin birçoğu Farsça'ya çevrilmiş veya şerhedilmiş ya da bazı şiirlerde anlamı pekiştirici unsur olarak kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an'da Resûl-i Ekrem'den bahsedilen âyetlere ve onunla ilgili kutsî hadislerle kasida atıfta bulunulmuştur: Peygamber'in nur saçmasına ve feyiz bahşetmesine işaret eden ve ona mahsus olan çerağ, ümmî olması, Sevr mağarasında Ebû Bekir ile gizlenmesi, örümceğin mağaranın kapısını örmesi ve güvercinin oraya yumurta bırakması (bu hikâyeden gar, yâr-ı gar, târ-ı ankebût, ke-bûter gibi telmihler Fars şiirinde çokça kullanılmıştır), keçi yavrusu ve timsah / kertenkelenin peygamberliğine şehâdet etmesi (Ferîdüddin Attâr, beyit 304), müslümanların önce yenilip ardından zafer elde ettikleri Huneyn Gazvesi, ayın yarılması (a.g.e., beyit 332), taşın konuşması ve kumun / çakıl taşının tesbih etmesi (a.g.e., beyit 306; Mevlânâ, I, beyit 2154-2160; Sa'dî-i Şîrâzî, s. 702), mi'rac, Hannâne sütununun ağlaması (Attâr, beyit 370; Mevlânâ, I, beyit 2113-2119; III, beyit 1017), cin gecesî (Ferîdüddin Attâr, beyit 302), Hz. Ali'nin namazını kılmaması için güneşi geri döndürmesi (a.g.e., beyit 332), yahudilerin taşla Peygamber'in dişini kırmaları (Hâkânî-i Şîrvânî, s. 239, 247), siyah saçlarını taraması ve iki tarafa ayırması (a.g.e., s. 9, 311; Ferîdüddin Attâr, beyit 1509), sırtında bulunan nübüvvet mührü (Enverî, s. 474) gibi.

BİBLİYOGRAFYA :

Enverî, *Divân* (nşr. M. Taki Müderris-i Razavî), Tahran 1364, s. 474; Hâkânî-i Şîrvânî, *Divân* (nşr. Ziyâeddîn-i Seccâdî), Tahran, ts., s. 9, 239, 247, 311; Ferîdüddin Attâr, *Manîku't-tayr* (nşr. M. Rızâ Şeffî Kedkenî), Tahran 1383, beyit 302, 304, 306, 332, 370, 1509; Mevlânâ, *Mesnevî* (nşr. R. A. Nicholson), [baskı yeri ve tarihi yok] I, beyit 2113-2119, 2154-2160; III, beyit 1017; Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî* (nşr. M. Ali Fûrûgî), Tahran 1367, s. 702; Seyyid Ziyâeddîn-i Dehşîrî, *Na't-i Hazret-i Resûl-i Ekrem der Şî'r-i Fârsî*, [baskı yeri yok], 1348; Münzevî, *Fihrist*, VI, tür.yer.; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 172-207; Zebihullâh-ı Safâ, *Hamâse-serâyî der İrân*, Tahran 1363, tür.yer.; Mansûr Restgâr-ı Fesâî, *Envâ'-ı Şî'r-i Fârsî*, Şîraz 1373, s. 428-476; Sîrûs-i Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, Tahran 1378, s. 106-107, 232, 344, 364, 433, 465, 507, 514, 516-517, 520-536, 547; Ahmed Ahmedî-yi Bircendî, *Medâyihi-i Muhammedî der Şî'r-i Fârsî*, Meşhed 1379; Berzger Vehhâbî, "Muhammed", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî der Âsyâ-yı Merkezî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1375/1995, s. 776-780; M. Ca'fer-i Mahecûb, *Sebk-i Horâsânî der Şî'r-i Fârsî*, Tahran, ts., s. 425-430, 602-603, 617, 651-653; Mehveş Sa'fâyî, "Sîre ve Sîrenivîsî", *DMT*, IX, 480-483.

MEHMET KANAR

D) Türk Edebiyatı. Hz. Peygamber'-le ilgili çeşitli bilgiler, Türkler'in müslüman olmasından itibaren ortaya koydukları edebiyat eserlerinde büyük bir zenginlikle yer almıştır. Bunda Kur'an'ın, hadislerin ve peygamber kıssalarının başından beri Türk edebiyatının muhtevasını belirleyen kaynakları arasında bulunmasının yanında Türkler'in Müslümanlığı samimiyetle benimsemelerinin de payı vardır. Ayrıca millî unsurlarla örtüşen İslâm kültürünün Türk kültürü ve yaşayışı üze-

rindeki kuvvetli etkisiyle bu iki kültürün zamanla birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde kaynaşması da rol oynamıştır. Bu kaynaşmanın kökleri Satuk Buğra Han destanına (*Satuk Buğra Han Tezkiresi*) kadar inmektedir. Destan, Hz. Peygamber'in mi'racda Satuk Buğra Han'ın ruhuyla karşılaşıp dünyaya dönmesinin ardından, üç asır sonra gelecek ve Müslümanlığı Orta Asya'da yayacak olan bu yigide dua edişinin tasviriyile başlar ve sahâbîlerin bu zati görmek istemeleri üzerine Satuk Buğra Han'ın kırk atisiyle huzurda görünmesinin anlatılmasıyla gelişir. Böylece Resûlullah'ın mi'racı sözlü edebiyatın en eski ürünlerinden birine girmiş olmaktadır. Bu ve benzeri efsaneler daha sonra "seçkin ümmet: Türkler" kavramının teşekkülünü etkilemiştir.

Türk edebiyatının kitap halindeki en eski eserlerinden olan *Kutadgu Bilig*'de bir na't-ı peygamberî yer almış, *Atebetü'l-hakâyık*'ta ise kırk hadis türünü temellendirecek surette hadis tercümeleleri edebiyata girmiştir. Bu ilk dönemdeki diğer bir eser, Ahmed Yesevî'nin Hz. Peygamber'e dair unsurların zenginliğiyle dikkat çeken *Divân-ı Hikmet*'dir. Ahmed Yesevî, hikmetleriyle geniş halk kitlelerini etkileyerek Türk toplumunda peygamber sevgisinin temellerini atmıştır. Yesevî'nin Anadolu'daki takipçisi Yunus Emre, Resûl-i Ekrem'le ilgili değerleri, oluşum halinde bulunan Anadolu Türk şiirine aktarmakla kalmamış, daha da geliştirip zenginleştirerek Türk tasavvuf edebiyatına ciddi biçimde tesir etmiştir. Onun, "Cânım kurban olsun senin yoluna / Adı güzel kendi güzel Muhammed" matla'lı şiiri, Türk dilinin en lirik ifadeleriyle peygamber sevgisini ortaya koyan manzumelerinden biridir. Yine Anadolu Türk edebiyatının ilk temsilcilerinden Şeyyad Hamza'nın, "Senin aşkın kamu derde devâdir yâ Resûlellah / Senin katında hâcetler revâdir yâ Resûlellah" beytiyle başlayan na'tı mevlid törenlerinde de okunan diğer bir örnektir.

Osmanlı coğrafyasında Türk-İslâm edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyat ortaya konulmuştur. Kur'an'da Resûl-i Ekrem'e dair âyetlerin ıktibas ve telmih yoluyla intikal ettiği edebî eserlerde Resûlullah'ın isim ve sıfatları, fizikî, ruhî ve ahlâkî vasıfları, aile hayatı, mucizeleri vb. konularda verilen bilgiler Türk edebiyatının bu hususta ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Na'tlarda yer alan Resûl-i Ekrem'le ilgili âyetlerin sayısı bir tesbite göre yetmiş beş ise

de (Yeniterzi, s. 140-142) diğer edebî metinler göz önüne alındığında bu sayının birkaç misli artacağı muhakkaktır. Hadisler de edebî metinlere girerek değişik mazmun ve remizlerde kullanılmıştır. Bunların na'tlarda en çok kullanılanlarının yirmi beş civarında olduğu belirtilmektedir; ancak (a.g.e., s. 143-161) öbür türlere ait metinlerde yer alan hadislerin sayısı çok daha fazladır. Hz. Peygamber etrafında gelişmiş edebiyat türleri yanında kısas-ı enbiyâlarda kendisi hakkında yazılmış geniş bölümler bulunmaktadır. Resûl-i Ekrem'le ilgili kaside ve gazeller de zengin bir alan teşkil eder. Ayrıca Hz. Peygamber'in ayak bastığı yerler hakkında Ahmed Fakih'in *Kitâbü Evsâfî mesâcidi's-şerîfe*'sinden itibaren geniş bir literatür oluşmuştur.

Resûlullah'a dair edebî eserlerle çeşitli şiirler kaleme alınmıştır. Bunların arasında tevhid, münâcât, ramazâniyye, bayramiyye (ıydıyye), mersiye, maktel, muharremiyye, menâkıbnâme, velâyetnâme, menâsik-i hac, deve, güvercin, geyik hikâyeleri, pendnâme, nasihatnâme, fütüvetnâme, tâcnâme, devriyye ve nutuklar sayılabilir. Ahmed Bîcan'ın *Envârü'l-âşikin*'in ikinci kısmında olduğu gibi dinî-tasavvufî eserlerin bazı bölümlerinde Hz. Peygamber'e dair konulara yer verilmiştir. Ayrıca din dışı kitaplarda aşk, âşık-mâşuk ilişkisi gibi hususlar işlenirken sevgilinin güzelliğine ait vasıfların pek çoğu ideal ölçüleri itibarıyla Resûlullah'ın şahsında toplandığından onunla beraber ele alınarak teşbih, tevriye, tenâsüp gibi edebî sanatlar içinde değişik mazmunlarla anlatılmıştır. Eski Türk edebiyatında Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli olaylar, mekânlar, Ehl-i beyt'i ve ashâbı birer remiz ve mazmun halinde beyitlere girmiştir. Resûl-i Ekrem'in özel isimleri yanında gül, bülbül, âyîne, servi, nihal, şems, kamer, mâh, çerağ, nur, kimya, muallim, imam, fahr-i kâinat, ekme-i âdem, şeff-i ümmet, sultân-ı keviney gibi kelime ve terkipler de remiz veya mazmun şeklinde kullanılmıştır. Çeşitli şairlerin divanları üzerinde yapılmış incelemelerde yer alan zengin malzeme bu konuda bir fikir vermektedir (Tarlan, s. 292-293; Çavuşoğlu, s. 37-38; Tolasa, s. 30-32; Sefercioğlu, s. 28-29).

Gül Hz. Peygamber'i ifade etmekte en çok rağbet edilen çiçek olmuştur. Resûl-i Ekrem'in yüzü, yüzünün ve teninin rengi, kokusu, peygamberler arasındaki yeri ve değerinin gonca, gül-i ra'nâ, gül-cemâl, gül-gün, gül-i hoş-bûy, gül-i gül-zâr-ı nü-

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin celi sülûs hatla yazdığı Hz. Muhammed'i öven bir levhası (Emin Barın koleksiyonu)

